

## УКРАЇНЬСЬКА ВЗУТТЄВА ТА ШВЕЙНА ПРОМИСЛОВІСТЬ

Після процесу деіндустріалізації, що відбувся в 1990-х роках, коли було втрачено велику частину ринку українського одягу та взуття, швейна промисловість знову пережила зростання, яке тривало до 2007 р. в рамках системи переробки товарів поза митною територією ЄС. Зростання виробництва в рамках системи переробки товарів поза митною територією ЄС призупинилося через світову промислову та фінансову кризу 2008–2009 рр., а також через економічну кризу в Україні, що виникла в результаті військового конфлікту в країні, який розпочався в 2014–2015 рр. Тільки в першій половині 2009 р. швейний сектор скоротився на 38%<sup>4</sup>. Подібне скорочення відбулося в 2014–2015 рр. через військовий конфлікт. Проте у швейній та взуттєвій індустріях зайнятість залишалася стабільнішою порівняно з іншими галузями промисловості: якщо у 2010–2015 р. зайнятість у легкій промисловості (насамперед це виготовлення одягу) скоротилася приблизно на 25%, за той самий період зайнятість у видобувній промисловості скоротилася на 40%<sup>5</sup>. З часом став помітним процес постійної деіндустріалізації, спричинений, у тому числі, військовими діями, адже саме схід країни був найбільш індустріалізованим регіоном, який також вів активну торгівлю з Росією.

## КЛЮЧОВА УКРАЇНЬСЬКА ПРОМИСЛОВІСТЬ

Станом на 2015 р. в Україні в швейній, текстильній, шкіряній та взуттєвій промисловості зареєстровано близько 72 тис. працівни\_ць. Однак оскільки значна частина економіки перебуває в тіні, де переважає працевлаштування без офіційної реєстрації, можна припустити, що у швейній та взуттєвій промисловості працюють **приблизно 220 000 працівни\_ць** (що включає як зареєстрованих, так і незареєстрованих). Основні підприємства швейної промисловості розташовані на заході України, ближче до ринків експорту. Взуття переважно виготовляється на півночі та півдні країни<sup>6</sup>.



Населення



Кількість офіційно зареєстрованих та незареєстрованих фабрик із виробництва одягу/взуття<sup>1</sup>



Кількість офіційно зареєстрованих та незареєстрованих працівни\_ць швейної промисловості (підприємства з виробництва одягу/взуття) станом на 2016<sup>2</sup>



Частка одягу та взуття в загальному експорті, 2015<sup>3</sup>



Частка експорту в загальному обсязі виробленого одягу

## ШКАЛА ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ, УКРАЇНА



Для промисловості є характерними: а) кваліфікована робоча сила, причому багато працівни\_ць галузі пройшли навчання в радянські часи; б) розвинена інфраструктура, що включає багато споруд, зведених у 1980-ті рр. (і раніше), нове обладнання, часто орендоване в замовників; в) надзвичайно низька заробітна плата та брак активного представництва працівни\_ць; г) наслідки війни, військових конфліктів та високої інфляції, що почалася в 2014 р.; д) заходи, здійснювані урядом з метою сприяння «гарному інвестиційному клімату»; е) олігархічні структури, хабарництво та корупція, які дозволяють безкарно порушувати закони та нормативні акти.

### **МІНІМАЛЬНА ЗАРПЛАТА: невплата в повному обсязі попри надзвичайно низький розмір, встановлений законодавством**

Як і в багатьох інших країнах, що є виробниками одягу, в Україні мінімальна заробітна плата — це зазвичай сума, зароблена працівни\_цями швейної промисловості впродовж звичайного робочого часу; часто вони заробляють ще менше. Таким чином, важливо розглянути питання встановленої законодавством мінімальної заробітної плати.

## ЗМІНИ ВСТАНОВЛЕНОЇ ЗАКОНОДАВСТВОМ МІНІМАЛЬНОЇ ЗАРПЛАТИ з урахуванням сплати податків та інфляції

	2005	2010	2014	2015	2016	2017
Встановлена законодавством мінімальна зарплата в гривнях <sup>15</sup>	263	799	1 083	1 136	1 323	2 576
Встановлена законодавством мінімальна зарплата в євро <sup>16</sup>	41	72	94	51	50	89
Встановлена законодавством мінімальна зарплата в доларах США з поправкою на паритет купівельної спроможності (ПКС) / стандарт купівельної спроможності (СКС) (коефіцієнт конвертації для кінцевого споживача) <sup>17</sup>	146	253	306	216	224	немає даних
Індекс споживчих цін <sup>18</sup>	110	109	125	143	112	немає даних

Таблиця демонструє, що:

- незважаючи на інфляцію, яка в період між 2010 і 2016 склала **209%**,
- мінімальна зарплата з урахуванням сплати податків в доларах США з поправкою на паритет купівельної спроможності — віртуальну валюту, що виражає купівельну спроможність певної реальної валюти, — зменшилася до **89%**.

У період з 2010 по 2017 р. мінімальна заробітна плата з урахуванням податків, виражена в євро (для компенсації девальвації валюти), зросла лише до **124% замість 209%**. Зріст до 209% склав би мінімальне збільшення, необхідне для компенсації інфляції, не кажучи вже про покриття витрат на життя. Для прикладу, за той же період витрати на комунальні послуги (електроенергія, вода, вивезення сміття, опалення) зросли до 226%<sup>19</sup>.

Згідно з вимогами законодавства, законодавчо встановлений мінімальний розмір заробітної плати має щорічно коригуватися в ході тристоронніх переговорів. Однак насправді востаннє таке збільшення було здійснене Кабінетом Міністрів. Законодавчо встановлена мінімальна заробітна плата з урахування сплати податків станом на 2017 р. дорівнює 89 євро, а середня «чиста» заробітна плата опитаних нами працівни\_ць швейної галузі становить 96 євро, включаючи плату за понаднормову роботу та преміальні. Однак мінімальна зарплата повинна виплачуватися за роботу впродовж звичайного робочого часу (незалежно від кількості виготовлених виробів) і бути базовою заробітною платою працівни\_ці. **Це означає, що «чиста» заробітна плата принаймні третини працівни\_ць, які виконують понаднормову роботу й отримують преміальні на додаток до плати за звичайний 40-годинний робочий тиждень, є нижчою за мінімальну.**

Згідно з повідомленнями ЗМІ, оприлюдненими списками постачальників, інформацією з сайтів компаній та місцевими джерелами, в Україні виробляється продукція таких міжнародних торгових марок і мереж роздрібно́ї торгівлі: **Asos, Adidas, Benetton, C&A, Esprit, Hugo Boss, Inditex/Zara, Kirsten, Liz Claiborne, Mexx, Marks & Spencer, Mart Visser, Next, Oui, Peek & Cloppenburg, Steps, s.Oliver, Saint James, Topshop, Triumph, Tommy Hilfiger/PVH, Walbusch.**

**Адже навіть щоб отримати мінімальну зарплату, їм доводиться працювати більше 40 годин на тиждень.**

Дослідни\_ці також зібрали свідчення працівни\_ць, які отримували мінімальну заробітну плату лише на папері: хоча в платіжній відомості вказувалася сума мінімальної заробітної плати, отримана ними насправді сума була меншою. Як повідомляється, власник фабрики, де це відбувалося, має зв'язки з місцевою владою і, за словами працівни\_ць, володіє багатьма об'єктами нерухомості в місті. Під час проведення польового дослідження щодо згаданого підприємства наш\_ій дослідни\_ці погрожувано керівництвом фабрики, яке згодом також викликала поліцію. Було прийнято рішення негайно покинути місто, а також призупинити дослідження на цій фабриці, щоб захистити опитуваних та себе. Пізніше, під час телефонної розмови з учасни\_цею опитування, з'ясувалося, що керівництво було повідомлене про дослідження інш\_ою його учасни\_цею. Керівництво примусило всіх опитаних працівни\_ць написати пояснювальні записки; їм також було категорично заборонено обговорювати питання роботи фабрики за її межами. Крім того, керівництво скликало збори колективу фабрики, де від робітни\_ць ще раз зажадали не говорити на тему роботи підприємства й показали фотографію дослідни\_ці.



## ПИТАННЯ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ Й ЗАЙНЯТОСТІ У ШВЕЙНІЙ / ВЗУТТЄВІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ: виконання закону – радіше виняток, ніж правило

За оцінками експертів і дослідників, дві третини трудових відносин у швейній та взуттєвій промисловості є неформальними. Відповідно до інформації, отриманої під час польових досліджень, а також зі звітів перевірок інспекції з питань праці, неформальні та нестабільні трудові відносини характеризуються такими рисами:

заборгованість із виплати заробітної плати, несплата обов'язкових соціальних внесків, відсутність трудових договорів, надмірна кількість понаднормових годин, які не оплачуються, що є порушенням норм законодавства, виплата заробітної плати в розмірі, нижчому від встановленого законодавством (якщо враховувати оплату понаднормової праці), невиплата вихідної допомоги при звільненні, праця неповнолітніх робітників в умовах, що порушують законодавство, недотримання правил охорони праці та техніки безпеки.

За даними вторинних джерел, у 2011 році середня заробітна плата жінки, задіяної в легкій промисловості, дорівнювала 84,6% від зарплати працівника-чоловіка цієї ж галузі. З огляду на поширеність неформальної роботи, різниця в оплаті праці жінок і чоловіків насправді є навіть більшою, оскільки жінки зазвичай отримують роботу, яка оплачується від виробітку (наприклад, у випадку роботи швачки), тоді як чоловікам зазвичай платять погодинно, за визначеною місячною ставкою (яка не залежить від виробітку), чоловіки знаходяться в менш вразливому становищі щодо неформальної праці.

У 2016 р. основними напрямками реалізації одягу на експорт (у вартісному вираженні<sup>20</sup>) були: Німеччина (37%), Угорщина (7%), Польща (7%), Румунія (6%), Данія (6%) та Франція (6%).

Основними експортерами взуття з України були Румунія (32%), Польща (19%), Італія (14%), Росія (13%) та Угорщина (8%).

Частка продуктів, призначених для Угорщини, Польщі та Румунії, свідчить про те, що українські заводи виступають субпідрядниками прямих постачальників брендів у цих країнах; це також підтверджується емпіричними даними дослідження.



## ОСНОВНІ ПОРУШЕННЯ ПРАВ РОБІТНИЦЬ

- Заробітна плата значно нижча за мінімальну гідну зарплату: встановлена законодавством мінімальна зарплата, за оцінкою працівниць, становить **19%** від мінімальної зарплати, що забезпечує гідний рівень життя. Фактична середня заробітна плата опитаних працівниць, включаючи оплату за понаднормову працю та премії, становить **20%** від мінімальної зарплати, яка, за їхніми оцінками, забезпечує прожитковий мінімум. Купівельна спроможність заробітної плати зменшилась із підвищенням цін на комунальні послуги та продукти харчування, незважаючи на підвищення мінімальної заробітної плати.

Крім того, встановлений законодавством мінімальний розмір оплати праці становить близько **ПОЛОВИНИ** від офіційного прожиткового мінімуму для сім'ї з 3 людей.

Більше того, за роботу, виконану в звичайний робочий час, принаймні **33%** працівниць не отримують навіть мінімальної заробітної плати.

- Надзвичайно високі норми, які можна виконати тільки за рахунок понаднормової роботи.
- Вимушена понаднормова робота: працівниці повинні працювати понаднормово, щоб отримувати встановлену законодавством мінімальну заробітну плату.
- Проблеми при відмові від понаднормової роботи.
- Екстремальні температури влітку та взимку.

Явні порушення трудового законодавства:

- Невплата встановленої законодавством мінімальної заробітної плати за роботу протягом звичайного робочого часу (40 год.). Третина опитаних працівниць отримувала встановлену законодавством мінімальну заробітну плату лише за рахунок понаднормової роботи, тобто не отримувала встановлену законодавством мінімальну заробітну плату за роботу протягом звичайного робочого часу.
- Відсутність оплати понаднормової роботи, оплата понаднормової роботи, що здійснюється з порушенням законодавства.
- Встановлення надмірно великої кількості понаднормових годин, що є порушенням закону.
- Примусова відпустка за відсутності замовлень та надзвичайно висока кількість понаднормових годин праці під час сезону, коли на фабриці багато замовлень.
- Відмова в наданні щорічної відпустки у встановленому законодавством обсязі.
- Репресивний менеджмент і нищення профспілок.

## БІДНІСТЬ ТА КРАХ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Хоча встановлений законодавством мінімальний розмір заробітної плати номінально зріс, розмір достатнього для життя мінімуму — параметр прожиткового мінімуму, який використовується урядом для коригування соціальних субсидій та пенсій, — залишився тим самим.

### ПРОЖИТКОВИЙ МІНІМУМ (для працездатної дорослої людини) в Україні

	2005	2010	2014	2015	2016	2017
Прожитковий мінімум, грн <sup>21</sup>	453	869–922	1 218	1 218–1 378	1 378–1 600	1 600–1 762
Прожитковий мінімум, євро <sup>22</sup>	61	74–87	106	62–54	52–58	52–немає даних
Прожитковий мінімум у доларах США з поправкою на паритет купівельної спроможності (коефіцієнт конвертації для кінцевого споживача <sup>23</sup> )	251	275–291	344	232–262	233–271	немає даних

Профспілки висловлювали критику з приводу того, що прожитковий мінімум не підвищувався разом із встановленою законодавством мінімальною заробітною платою. До прожиткового мінімуму входять мінімальні витрати на харчування, одяг та взуття, санітарно-гігієнічні товари, ліки, товари для дому, меблі, комунальні послуги, побутові послуги, громадський транспорт, культурне життя (книги та відвідування закладів культури) для однієї людини; такий мінімум не включає витрати на житло / оренду, освіту або інтернет / комп'ютер — неодмінні основні потреби, які він мав би задовольняти. Статті витрат, що входять до прожиткового мінімуму, «коригуються» так, щоб на практиці він міг ставати меншим. Прожитковий мінімум слугує основою для визначення обсягу пенсій та соціальних виплат, тож поки він лишається на попередньому рівні, ці виплати теж не можуть збільшуватися. Не коригуючи прожитковий мінімум таким чином, щоб він відповідав реальним витратам та реалістичному соціально-економічному мінімуму, уряд уникає збільшення мінімальних пенсій та соціальних виплат. Для порівняння, на початку 2017 р. мінімальна пенсія, отримувана переважною більшістю жінок, становила 1227 грн. / 43 євро; ця сума вочевидь недостатня для задоволення основних потреб.

Оскільки прожитковий мінімум також використовується для розрахунку рівня абсолютної бідності, офіційний рівень бідності є нереалістично низьким (12–15%). У 2015 р. 43% українців стверджували, що їхніх доходів достатньо для купівлі продуктів харчування, але не для інших потреб<sup>24</sup>.



Те саме урядове статистичне джерело<sup>25</sup> повідомляє, що, на думку 5% українців, вони не мають достатньо грошей навіть для того, щоб прогодувати себе. Опитування на основі самооцінки, проведене Київським міжнародним інститутом соціології в грудні 2016 р., показало, що 18,5% українців не мають достатньо ресурсів навіть для того, щоб купувати продукти харчування<sup>26</sup>. Справді, лише витрати на комунальні послуги (плата за воду, електроенергію, опалення, вивезення сміття) можуть бути вищими, ніж прожитковий мінімум. Існують державні субсидії на оплату комунальних послуг, але для соціально вразливих категорій громадян, таких як пенсіонери, вони є вочевидь недостатніми.

Внутрішньо переміщені особи (із зони бойових дій в межах України), більшість із яких — жінки, часто знаходяться в навіть складніших фінансових обставинах, ніж середньостатистична громадянка України, що штовхає їх на відчайдушний пошук роботи. Дехто знаходить роботу в швейній та взуттєвій промисловості. Ми не маємо емпіричних доказів того, що вони зазнають дискримінації на робочому місці. Однак ця група є вразливою частиною робочої сили та систематично піддається ризику надмірної експлуатації.

Збільшення мінімальної зарплати не компенсувало інфляції та різкого зростання витрат на життя. Окрім того, мінімальна заробітна плата не забезпечує базового стандарту життя. Праця значної частини працівниць не оплачується навіть у цьому мінімальному обсязі.



## УМОВИ ТА ОПЛАТА ПРАЦІ В ПОСТАЧАЛЬНИКА ТОРГОВОЇ МАРКИ «TRIUMPH»

На підприємстві приблизно 200 робітни\_ць. Воно працює на «Triumph» уже кілька років. Крім того, підприємство отримує невеликі субпідрядні замовлення з Польщі та Угорщини. Працівни\_ці стверджують, що їм доводиться понаднормово працювати в середньому одну годину на 2–3 робочих дні (2,5 години на тиждень). Якщо працівни\_цям вдається виробити більше нормативу, понаднормовий виробіток їм оплачують у розмірі 150%. За повідомленнями робітни\_ць, якщо вони не виконують виробничий норматив протягом звичайного робочого дня, керівництво очікує, що вони затримаються на роботі, щоб його довиконати — без додаткової плати за це. Згідно із законом, оплата понаднормового часу має здійснюватися на погодинній основі, а не поштучно. Понаднормова робота також повинна бути погоджена з профспілкою або представни\_цею трудового колективу й оплачуватись у розмірі 200% від звичайної погодинної ставки. Повідомлення працівни\_ць свідчать, що жодна з цих вимог не виконувалася.

Опитані працівни\_ці заробляють від 2576 грн. / 89 євро до 5400 грн. / 187 євро — в середньому 3107 грн. / 107 євро — за всю роботу включно з понаднормовою. Якщо протягом тижня виконується 2,5 години понаднормової праці (тобто 10 годин на місяць), яка оплачується в розмірі 200% ставки, працівни\_ці повинні отримувати не менше 2887 грн. «чистої зарплати»<sup>27</sup>; у такому разі вони принаймні отримували б установлену законодавством мінімальну зарплату. Серед опитаних швачок, що отримують плату на поштучній основі, 55% регулярно працювали понаднормово, заробляючи не більше 2870 грн. Можна зробити висновок, що близько **55% швачок не отримують встановленої законодавством мінімальної заробітної плати** за роботу протягом звичайного робочого дня.

На фабриці існує профспілка, членами якої працівни\_ці стають автоматично, коли влаштовуються на підприємство. Але робітни\_ці стверджують, що профспілка не намагається домогтися жодних покращень.

Працівни\_ці вважають, що працюють у «хороших умовах»: заробітна плата виплачується регулярно; туалети також нові та чисті.

## ІСТОРІЯ РОБІТНИЦІ

Світлані (ім'я змінено) 40 років. Вона вже 20 років працює швачкою на цій фабриці. Бажання йти у швачки у Світлани не було, вона хотіла вступити до університету й отримати вищу освіту, але їй не вдалося цього зробити. Їй не подобається багато з того, що відбуваються на фабриці. Виробничі нормативи занадто високі, вона може виконати свою норму тільки тоді, коли мало замовлень. Під час гарячого сезону вона змушена щодня працювати по 1–2 години понаднормово, також часто доводиться приходити на роботу в суботу, якщо є термінове замовлення. За цю напружену роботу вона отримує лише мінімальну заробітну плату: 89 євро. «Скільки б не працювала, платять мінімалку. Нам треба закінчити замовлення».

Влітку на фабриці буває дуже спекотно. Зазвичай у цей час всі йдуть у відпустку, але Світлана не отримує перепочинку від роботи, оскільки літо — гарячий сезон на фабриці. У неї немає вибору: Світлана та інші працівни\_ці підприємства йдуть у відпустку на якусь частину встановленої законом відпустки, коли замовлення не надходять. Світлані це не подобається, проте вона нічого не може вдіяти.

«Яка у нас відпустка? Якраз коли ми б хотіли відпустку, влітку, тут таке робиться, що цілими днями сидимо [з терміновими замовленнями]. А коли не хочемо — нас відправляють. Так, оплачувана — платять ту саму мінімалку — але не тоді, коли ми хочемо, а коли нема замовлень. Тоді, коли їм треба. Нам це не нравиться, але що ти зробиш. Які скарги? Не подобається — пішла. На твоє місце завжди є багато охочих».

Хоча Світлані не подобаються умови праці, що суперечать закону, донедавна ніхто не міг покарати власника через дійсний на той час в Україні дворічний мораторій на перевірку роботи підприємств. Мораторій вже закінчився, але чи це щось змінить? Здається, ніхто не дбає про умови праці — ані українська влада, ні клієнти, які купують продукцію фабрики.

На фабриці немає профспілки, а працівни\_ці бояться втратити роботу, тому ніколи не намагаються тиснути на власника з метою покращення умов праці та збільшення зарплати. «Кому ти поскаржишся? Всім грошей не вистачає, але всі сидять. Кажу ж, не подобається щось — на твоє місце завжди є багато кого взяти».

Світлана живе з чоловіком, який працює охоронцем; оскільки обоє заробляють лише встановлений законодавством мінімум, їм дуже важко прожити на ці дві зарплати. Вони отримують державну субсидію на комунальні послуги, проте субсидія покриває не всю суму витрат, ще 52 євро треба доплачувати. За словами Світлани, щоб купувати якісну їжу, потрібно більше, ніж дві їхні зарплати за місяць. Одна пара взуття коштує більше, ніж уся її місячна зарплата.

## ЯК ДІЇ УРЯДУ ЗУМОВЛЮЮТЬ БІДНІСТЬ, СОЦІАЛЬНУ НЕРІВНІСТЬ ТА ПОГІРШЕННЯ ЗАГАЛЬНОГО РІВНЯ ЖИТТЯ

Під тиском міжнародних фінансових організацій та українських олігархів, а також з огляду на перспективу приєднання до ЄС уряд запровадив такі «заходи жорсткої економії»:

- Замороження встановленого законодавством мінімального розміру заробітної плати (до вересня 2015 року) замість його коригування відповідно до фактичних витрат на життя.

- Зменшення соціальних виплат та пенсій шляхом неврахування у формуванні мінімальних соціальних виплат реальних домогосподарств та витрат на життя.

- Спроба послабити правовий захист працівни\_ць, гарантований трудовим законодавством країни, та обмеження доступу профспілок до робочих місць. Наприклад, якщо наявний закон про працю суворо обмежує використання строкових договорів, новий законопроект<sup>28</sup> не містить таких обмежень. Новий законопроект про працю зазначає, що розголошення «комерційної таємниці» є підставою для звільнення. Це положення відсутнє в чинному законодавстві. Згідно з чинним трудовим законодавством, профспілки мають дати згоду на понаднормову роботу. Крім того, понаднормовий час роботи обмежується чотирма годинами протягом двох днів поспіль. Ці обмеження більше не згадуються в новому законопроекті: погодження понаднормової роботи з профспілками не буде потрібним, і хоча понаднормова робота має становити не більше 120 годин на рік (з премією за понаднормову роботу в розмірі 100%), у законопроекті також сказано, що за понаднормову роботу, яка перевищує 120 годин на рік, має здійснюватися оплата в розмірі 200%. Таким чином, понаднормова робота, що перевищує 120 годин на рік, більше не вважатиметься незаконною. Новий проект трудового закон також дозволяє контролювати працівни\_ць на фабриці за допомогою камер та інших технологій. Згідно з приписами старого закону, профспілка мала дати згоду на звільнення свого члена; ця згода більше буде не потрібна.

- На період між 2014 і 2016 рр. було оголошено мораторій на будь-які перевірки малого бізнесу (тобто підприємств, що мають дохід менше 20 млн. гривень), включаючи регулярні інспекції умов праці. У 2015 р. було проведено лише 377 перевірок і виявлено 73 737 порушень; для порівняння, у 2013 році було проведено 10 191 перевірку й виявлено 117 443 порушення<sup>29</sup>. Федерація профспілок України також стверджує, що через мораторій заборгованість із заробітної плати зросла з 1,3 млн. грн. у 2015 р. до 1,9 млн. грн. у вересні 2016 р.<sup>30</sup>

- Різке збільшення плати за комунальні послуги (електроенергія, вода, опалення, вивезення сміття).

- Різке зменшення внесків до фондів загально-обов'язкового державного соціального страхування від

### ЄС ТА УКРАЇНА

Вітаючи Україну з проведенням «безпрецедентних реформ»<sup>31</sup>, Європейська Комісія навряд чи враховує ситуацію українських робітни\_ць — зокрема тих, про кого ідеться в цьому звіті. У заключному розділі «Звіту про виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС», опублікованому 9.12.2016 р., є лише одна згадка про важкі умови праці, що продовжують існувати в країні: «Питання заборгованості з виплати заробітної плати та масштабної неформальної зайнятості залишаються переважно не вирішеними»<sup>32</sup>.

роботодавців та працівни\_ць. Вони знизились з 40,4% (до 2015 р.) до 22% (після 2016 р.).

- Зменшення кількості працівни\_ць державного сектору.
- Скасування соціальної допомоги наприклад, допомоги при пологах, з догляду за дітьми, на шкільну освіту. Закриття лікарень. Вища освіта та охорона здоров'я стають дедалі менш доступними для робітни\_ць. Доступ до вищої освіти стає для україн\_ок дедалі більш обмеженим, бо кількість державних стипендій зменшується, а їхній розмір дорівнює лише прожитковому мінімуму, навіть навіть для найкращих студент\_ок (і є навіть нижчим для інших студент\_ок). Культурне життя, соціально-культурні заходи залишаються повністю недоступними для принаймні половини україн\_ок.

Таким чином втручання держави та підтримку з боку державної системи соціального забезпечення зведено до мінімуму. Однак навіть за таких умов «жорсткої економії» і реальної бюджетної кризи держава субсидує виживання людей, які шують для багатих брендів, — через субсидії на комунальні платежі, субсидування міського транспорту, пенсії. Через невисоку заробітну плату пенсії працівни\_ць будуть дуже низькими, що змушує людей продовжувати займатися фізичною працею — наприклад, на швейних фабриках — після пенсійного віку (мінімальна пенсія більшості жінок становить 1247 грн / 43 євро).

Щодня Валя (ім'я змінено) 40 хвилин пішки йде на фабрику та 40 хвилин пішки повертається додому, щоб зекономити 50 євроцентів, які витратила б на автобус.



## ЦИТАТИ ЗІ СКАЗАНОГО РОБІТНИ\_ЦЯМИ

«Ми зараз шиємо курточки по 199 євро. Знаєш, скільки мені платять з однієї? 38 копійок [1 євроцент]! [...] У мене норматив – вивернути 350 в день курточок, а я встигаю десь 200. Як вони ту норму щитають, я не знаю. [...] Звідки цей норматив? Ну і получається, що я його не виконую. От дивись. Графік з 7:30 до 16:00, а я сиджу до 17:00. [...] Зароблених 1000 до 1500 грн. [35–52 євро] А решту вона мені каже, я тобі “учту” і “доплачу”. “Я ж добавила”. Тобто ніби не я заробила, а вона мені доплачує. Поясни: ти що, зі свого кармана доплачуєш мені до мінімалки? Я цього не розумію. Так ніби я даже мінімалку не зароботала...».

«Я каждый день переработки маю один час. Платять 20 гривень за час. За суботу 118 гривень [4 євро]».

«Вчора [березень] було 29 градусів у цеху!»

«Нас двоє: я й чоловік. Чоловік – охоронець, сутка через двоє. Отримує 2800 за місяць [97 євро, трохи більше мінімальної зарплатні] [...] Є город 4 сотки під домом, але картоплі з них на зиму не вистачає [...]. Як виживаємо? Сама не знаю. Там позичили, з зарплати віддали. І так постійно. Дуже виручають батьки з села. Постійно передають їжу».

«За комунальні в місяць виходить 2500 [86 євро, фактично мінімальна зарплатня]».

«Я того й перейшла на цю роботу, що мені від дверей до дверей сім хвилин пішки. І ще тому, що тут повний соцпакет [обов'язкове соціальне страхування, у тому числі медичне страхування, виплата по безробіттю, пенсія], 24 дні оплачуваної відпустки, і стаж нормальний іде. Бо раніше працювала на приватному підприємстві, то там стаж тільки одна четверта йшов. А тут повний і все по трудовій, з повним соцпакетом».

«Якби більшу зарплату, щоб відкладати хоч щось. А так ви бачите, у мене зубів нема. Ще заказала б два вікна і холодильник. І щоб дав Бог здоров'я!»

«Бувають часи, що даже їсти нема чого».

«Хозяин хорошо получает. Ведь у меня до инфляции было 150 долларов, а сейчас 70 [менше мінімальної зарплатні]. А ему то что – все в евро платят! Я все прекрасно вижу, что один пиджак стоит 160 евро. А у меня 70 – месячная зарплата. Но если хозяину бренды больше и дадут, он нам больше не даст».

«Часто лишаюся, щоб виконати свою норму. В сезон – бувало до 10-12 годин, бувало до ранку раз – коли треба завантажити на відправку. Погоджуюся, бо більше зароблю».

«Летом 3400 чистыми, один раз было 4000 [138 євро]».

«[Платят] даже не минималку. [...] На бумаге выполняют закон, по факту платят меньше минималки, когда нет заказов».

«Есть другая фабрика в [нашем городе], рядом. Они шьют на внутренний рынок. Там все печально — вплоть до задержек зарплат. У нас хоть все стабильно».

За словами учасни\_ць опитування, усі працівни\_ці фабрики входять до профспілки, яка, проте, ніяк не бореться з прямими порушеннями закону [Дослідни\_ці].

«[Протестов] не было, все боятся. Никто ничего не просит. Если есть выскочки — им сразу “молчи”. Все молчат, потому что не нравится — за ворота».

«Мясо не едим [...] Мы за газ должны, коммуналка каждый месяц 2000 [69 євро]. [Как выживаем?] Огород, пенсия по инвалидности [1200 грн., 41 євро]. У мужа — зарплата была 1800. Сейчас — новая минималка [у обоих]».

Трьом із 33 опитаних працівни\_ць за останні 5 років вдалося під час відпустки поїхати кудись у межах країни. Усі інші учасни\_ці опитування змушені проводити щорічну відпустку на «Зеленому морі», за жартівливим висловом однієї учасниці, тобто на своїхгородах. Вони не можуть уявити собі відпустку, проведену не там [Дослідни\_ці].

## ЧИ ЗАНЕПОКОЄНІ ЗАСОБИ МАСОВОЇ інформації та суспільство труднощами, з якими стикаються робітни\_ці та швачки?

Швейна промисловість і, зокрема, жахливі умови праці в цій галузі майже ніколи не згадуються в опублікованих дослідженнях та засобах масової інформації. Широко відомо, однак, що заробітна плата в швейній промисловості є дуже низькою.

## ЯК ПРАЦІВНИ\_ЦЯМ УКРАЇНСЬКОЇ швейної та взуттєвої промисловості вдається зводити кінці з кінцями?

Вони змушені максимально скорочувати всі витрати. Наслідками є неякісне харчування та погіршення стану здоров'я. Багато працівни\_ць та членів їхніх сімей займаються городництвом, щоб прогодувати себе. Багато працівни\_ць отримують державні субсидії на воду та електроенергію, а також пенсії за віком чи інвалідністю. Інша стратегія — доповнювати мізерну зарплату за рахунок додаткового працевлаштування, наприклад, роботи прибиральницею. На щастя, багато людей мають власне житло, отримане ще за часів Радянського Союзу. Не маючи ресурсів підтримувати його в хорошому стані, вони просто користуються ним до зносу або ж позичають гроші для ремонту.

## РЕКОМЕНДАЦІЇ

*Торговим маркам:*

Платити зарплату, що забезпечує гідне життя. Розпочати з мінімальної зарплати, що забезпечує гідне життя за оцінками самих працівни\_ць: 13 803 грн / 477 євро (щомісячна базова заробітна плата з урахуванням податків).

Вжити заходів щодо вищезгаданих порушень прав робітни\_ць.

*Уряду:*

Підвищити встановлену законодавством мінімальну заробітну плату до рівня, що відповідає «основній меті МОП – забезпечити працівникам мінімальну заробітну плату, яка гарантуватиме їм і їхнім сім'ям задовільний рівень життя».

Підвищити пенсії до рівня, який гарантує достатньо високу якість життя.

Контролювати виконання закону.

## ПРИМІТКИ:

<sup>1</sup> За скромним підрахунком автор\_ок, зробленим на основі припущення про рівень неформальності в українській легкій промисловості (66%). Згідно з даними збірки «Діяльність суб'єктів господарювання 2014», сс. 98–99 ([https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat\\_u/2015/zb/11/zb\\_dsg\\_14w.zip](https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2015/zb/11/zb_dsg_14w.zip)), у країні зареєстровано 1825 швейних та 280 взуттєвих фабрик.

<sup>2</sup> За скромним підрахунком авторів, зробленим на основі даних про кількість зареєстрованих працівни\_ць «легкої промисловості» (72000) та на припущенні про частку неформальної економічної діяльності в українській легкій промисловості.

<sup>3</sup> [http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/zd/tsztt/tsztt\\_u/tsztt1315\\_u.htm](http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/zd/tsztt/tsztt_u/tsztt1315_u.htm)

<sup>4</sup> Export Marketing Survey — Ukrainian Apparel Market, EU Tacis programme for Moldova, 2010 [http://www.ukrexport.gov.ua/i/imgsupload/file/Ukrainian\\_Apparel\\_Market\\_Survey\\_en%282%29.pdf](http://www.ukrexport.gov.ua/i/imgsupload/file/Ukrainian_Apparel_Market_Survey_en%282%29.pdf)

<sup>5</sup> Промисловість України 2011–2015, с. 55 ([http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat\\_u/2016/zb/12/zb\\_pu2015pdf.zip](http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2016/zb/12/zb_pu2015pdf.zip))

<sup>6</sup> Промисловість України 2011–2015, с. 55 ([http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat\\_u/2016/zb/12/zb\\_pu2015pdf.zip](http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2016/zb/12/zb_pu2015pdf.zip))

<sup>7</sup> 2576 грн. — Oanda 1.1.2017

<sup>8</sup> Oanda 1.3.2017 — в опитуванні, проведеному в лютому–березні 2017, взяли участь 33 працівни\_ці 4 фабрик (опитування проводилося за межами фабрик, про які йдеться).

<sup>9</sup> 3713 грн. = 4613 - 19.5% податки; Соціально-економічний розвиток України в 2016, С. 22 ([http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/so\\_ek\\_r\\_u/soekru\\_u/soekru2016\\_u.zip](http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/so_ek_r_u/soekru_u/soekru2016_u.zip)) — Oanda 1.12.2016

<sup>10</sup> 5212 грн. = 6475 - 19.5% податки; Соціально-економічний розвиток України в 2016, С. 21 ([http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/so\\_ek\\_r\\_u/soekru\\_u/soekru2016\\_u.zip](http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/so_ek_r_u/soekru_u/soekru2016_u.zip)) — Oanda 1.12.2016

<sup>11</sup> 5265 грн. = 6540 - 19.5% податки; Соціально-економічний розвиток України в 2016, С. 22 ([http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/so\\_ek\\_r\\_u/soekru\\_u/soekru2016\\_u.zip](http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/so_ek_r_u/soekru_u/soekru2016_u.zip)) — Oanda 1.12.2016

<sup>12</sup> 10 356 грн. = 12865 - 19.5 податки; Соціально-економічний розвиток України в 2016, С. 22 ([http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/so\\_ek\\_r\\_u/soekru\\_u/soekru2016\\_u.zip](http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/so_ek_r_u/soekru_u/soekru2016_u.zip)) — Oanda 1.12.2016

<sup>13</sup> 4800 грн. = 1600 x 3 одиниці споживання; Прожитковий мінімум для працездатної дорослої людини. — Oanda 1.3.2017

<sup>14</sup> 13 803 грн. — Oanda 1.3.2017 — Середній показник для всіх робітни\_ць було розраховано на основі відповідей опитаних і наведено тут. Слід зазначити, що в 2013 р. працівни\_ці вказували сумою мінімальної зарплати для гідного життя 6500 грн. / 574 євро. Причиною такого різкого зниження оцінки працівни\_цями рівня мінімальної зарплати є не зменшення витрат на життя — ситуація є протилежною, особливо у випадку з комунальними послугами (але також зі всіма іншими статтями витрат на життя). Насправді працівни\_ці просто нездатні уявити собі, що можуть мати достатньо грошей, щоб звести кінці з кінцями, і тому значно недооцінюють витрати на гідне життя.

<sup>15</sup> Оскільки в 2005, 2010, 2015 та 2016 рр. розмір встановленої законодавством мінімальної зарплати кілька разів змінювався, використано середній показник на початок та на кінець року. Аналогічною є ситуація з офіційно встановленим прожитковим мінімумом у 2010, 2015, 2016 рр.

У 2005 = мінімальна зарплата до сплати податків - 3.6% єдиний соціальний внесок (ЄСВ)\*(мінімальна зарплата до сплати податків) - 13% податок на доходи фізичних осіб\*(мінімальна зарплата до сплати податків - 131 грн., податкова соціальна пільга - ЄСВ);

У 2010 = мінімальна зарплата до сплати податків - 3,6% ЄСВ\*(мінімальна зарплата до сплати податків) - 15% податок на доходи фізичних осіб\*(мінімальна зарплата до сплати податків - 434,5 грн., податкова соціальна пільга - ЄСВ);

У 2015 = мінімальна зарплата до сплати податків – 3,6% ЄСВ\*(мінімальна зарплата до сплати податків) – 15% податок на доходи фізичних осіб\*(мінімальна зарплата до сплати податків – 609 грн., податкова соціальна пільга – ЄСВ) – 1,5% військовий збір\*(мінімальна зарплата до сплати податків);

У 2016 = мінімальна зарплата до сплати податків – 18% податок на доходи фізичних осіб\*(мінімальна зарплата до сплати податків – 689 грн., податкова соціальна пільга) – 1,5% військовий збір\*(мінімальна зарплата до сплати податків).

2017 = мінімальна зарплата до сплати податків – 18% податок на доходи фізичних осіб\*(мінімальна зарплата до сплати податків) – 1,5% військовий збір\*(мінімальна зарплата до сплати податків).

<sup>16</sup> Валютний курс від 1 січня для мінімальної зарплати на початку року, від 1 грудня — для мінімальної зарплати наприкінці року.

<sup>17</sup> Світовий банк (<http://data.worldbank.org/indicator/PA.NUS.PRVT.PP?locations=UA>)

<sup>18</sup> Індекси споживчих цін за регіонами у 2001-2016 рр. (грудень до грудня попереднього року) [https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2006/ct/cn\\_rik/icsR/iscR\\_u/icsR\\_u\\_rik.htm](https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2006/ct/cn_rik/icsR/iscR_u/icsR_u_rik.htm)

<sup>19</sup> 3 404 грн. (35 євро) до 2277 грн. (79 євро) <https://www.numbeo.com/cost-of-living/historical-prices-by-country?displayCurrency=UAH&year=2010&itemId=30> and [https://www.numbeo.com/cost-of-living/country\\_result.jsp?country=Ukraine](https://www.numbeo.com/cost-of-living/country_result.jsp?country=Ukraine) — доступ від 18 вересня 2017 р.

<sup>20</sup> <https://comtrade.un.org>

<sup>21</sup> Прожиточний мінімум (Україна) (<http://index.minfin.com.ua/index/wage/>)

<sup>22</sup> Валютний курс від 1 січня для суми на початку року, від 1 грудня — для суми наприкінці року.

<sup>23</sup> База даних Світового банку (<http://data.worldbank.org/indicator/PA.NUS.PRVT.PP?locations=UA>)

<sup>24</sup> Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів у 2015 році ([http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat\\_u/2016/dop/07/dop\\_sdrsd2015pdf.zip](http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2016/dop/07/dop_sdrsd2015pdf.zip))

<sup>25</sup> Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів у 2015 році ([http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat\\_u/2016/dop/07/dop\\_sdrsd2015pdf.zip](http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2016/dop/07/dop_sdrsd2015pdf.zip))

<sup>26</sup> «Майже 20% українців не вистачає грошей на їжу», опитування (<https://www.unian.ua/society/1702561-mayje-20-ukrajintsiv-ne-vistachae-groshey-navit-na-ijju-opituvannya.html>)

<sup>27</sup> 15.57 (мінімальна погодинна оплата після оподаткування) \* 10 (понаднормові години) \* 2 (200% за понаднормову роботу) + 2576 = 2887

<sup>28</sup> Попередньо схвалений (у першому читанні) в листопаді 2015 р.

<sup>29</sup> Мораторій на перевірки органами Державної служби з питань праці продовжено до 31 грудня 2017 р. (<http://www.fpsu.org.ua/naruyamki-diyalnosti/pravovij-zakhist/11187-moratorij-na-zdijsnennya-perevirok-organami-derzhpratsi-prodovzhen-do-31-grudnya-2017-roku>)

<sup>30</sup> Мораторій на перевірки органами Державної служби з питань праці продовжено до 31 грудня 2017 р. (<http://www.fpsu.org.ua/naruyamki-diyalnosti/pravovij-zakhist/11187-moratorij-na-zdijsnennya-perevirok-organami-derzhpratsi-prodovzhen-do-31-grudnya-2017-roku>)

<sup>31</sup> [https://eeas.europa.eu/delegations/ecuador/17066/eu-report-ukraine-carrying-out-unprecedented-reforms\\_en](https://eeas.europa.eu/delegations/ecuador/17066/eu-report-ukraine-carrying-out-unprecedented-reforms_en), доступ від 14 вересня 2017 р.

<sup>32</sup> [https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/ukraine\\_v2\\_0.pdf](https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/ukraine_v2_0.pdf), доступ від 15 вересня 2017 р.

---

**Автор\_ки:** Оксана Дутчак, Артем Чапай, Беттіна Музіолек.

Цей звіт базується на аналізі статистичних даних та вторинних джерел, а також на польовому дослідженні, проведеному в лютому–березні 2017 року. У рамках польових досліджень було проведено 33 інтерв'ю з працівницями 4 фабрик (за межами підприємства).

**Дизайн:** Sandra Spindler Design

**Верстка:** Ірина Стасюк

**Фотографії:** Євгенія Белорусець

Цитати, використані в цьому документі, не належать особам, зображеним на фотографіях; ці люди не мають стосунку до тих, у кого ми брали інтерв'ю в рамках свого дослідження.

Звіт створено за підтримки Rosa Luxemburg Stiftung з коштів Міністерства зовнішніх справ ФРН. Для безкоштовного поширення.

Clean Clothes Campaign

Контактна інформація: [cleanclothes.org/livingwage/stitched-up](http://cleanclothes.org/livingwage/stitched-up), [europe-eassouth@cleanclothes.org](mailto:europe-eassouth@cleanclothes.org)

**Clean  
Clothes  
Campaign**



**ROSA  
LUXEMBURG  
STIFTUNG  
В УКРАЇНІ**